

IZVJEŠTAJ O PROUČAVANJU »PEROJSKOGA GOVORA« NA POLUOTOKU ISTRI

Josip Ribarić

U smislu točke 7. Pravilnika za izdavanje pomoći za naučna istraživanja potpisani daje o proučavanju »Perojskoga govora« na poluotoku Istri ovaj izvještaj:

Na put sam krenuo iz Zagreba dana 15. VIII. 1949. te stigao preko Pule i Fažane 16. VIII. u Peroj. Najprije me je zaokupljala misao, hoću li naći u selu školovane domaće ljude-Perojce, koji svijesno poznaju svoj perojski govor i dobro ga razlikuju od našega književnoga, jer sam iz dugogodišnjih proučavanja istarskih hrvatskih i slovenskih govora stekao iskustvo, da su takvi pouzdanici najbolji, makar se i njihovi podaci moraju kontrolirati i od drugih neškolovanih mještana. Takvih školovanih pouzdanika u selu nijesam našao. Pohodio sam poslije nekoliko dana domaćega sina pravoslavnoga protopresbitera oca Petra Maričevića, starca od 79 godina, ali sam ga našao teško bolesna i nemoćna, te mi nije mogao biti pri ruci; tek se potkraj moga boravka u Peroju nešto oporavio i mogao progovarati suvisle rečenice, ali ga za proučavanje perojskoga govora nijesam mogao upotrebiti. Jedino je školovano lice osim njega sada u Peroju mjesna mlada učiteljica Paraskeva udata Ljubotina, rođena Dubrovkinja, kojoj je muž Jovo-Perojac – vrlo bistar autodidakt, ali kao namještenik radi u Puli. Ipak sam preko gospode Paraskeve došao u dodir odmah prvih dana naročito s mnogim perojskim ženama. Potražio sam naravno i ona dva Perojca, s kojima sam se sastao pred 34 godine u Radgoni u Štajerskoj, gdje su zajedno sa mnom kao vojnici služili kod 97. tršćanske pješadijske pukovnije, te sam već onda, g. 1916., daleko od Peroja, na njima proučavao perojski govor. Našao sam obojicu: Mitra Vučetića r. 1888. g., i Mitra Popovića, r. 1894. g. Nažalost su oni bili preko dana zaposleni izvan Peroja te mi nisu mogli biti od pomoći, ali sam preko njih došao do poznanstva i povjerljivosti kod njihovih rođaka

i prijatelja. Osim toga našao sam u Peroju obitelj Ljubotina, koje se glava, starac Jovo, sada nalazi u »Domu za starce« u Vodnjanu; njegova sam sina Lazara na povratku perojskih evakuiraca iz Moravske poslije prvoga svjetskoga rata kao bivši predsjednik »Jugoslavenske matice« u Mariboru bio smjestio u »Đačkom domu« u Mariboru. I preko te obitelji, osobito preko Anđe Ljubotina, udate za Drakovića Đuru »Pidiju«, došao sam još jače u dodir sa mnogobrojnim njihovim rođacima i znancima. Za što bolji i tješnji kontakt sa ženskim svijetom u selu brinula se moja supruga, nastavnica defektne djece u Zagrebu, koja me je iza moje dugotrajne bolesti dopratila u Peroj.

Da dodem do što vjernije slike i što točnijih podataka i tekstova o perojskom govoru, odlučio sam u nestašici svijesnih školovanih poznavalaca domaćega govora upotrebiti za svoje svrhe kao pouzdanike ljude iz najstarije perojske generacije, koji su *najmanje došli u vezu sa susjednim malo daljim hrvatskim selima* (»slovinskim« katoličkim) i sa stanovnicima mješovitoga u prošlosti grada Pule, kamo su Perojci uvijek polazili na rad, a polaze i sada, osim toga što polaze na rad i u nekoć »latinski« gradić Fažanu. Odmah ovdje ističem, da svi *pravoslavni* Perojci na domaćem ognjištu govore svojim drevnim crnogorskim govorom, premda svi znadu govoriti također mletačkim saobraćajnim istarskim dijalektom. Samo rijetki Perojci umiju govoriti susjednim »latinskim« (»bumbarskim«) istroromanskim dijalektom Vodnjana, Galijana, Bala, Rovinja (u Fažani i u Šišanu – nekada »latinskim« mjestima – generacija ispod šezdeset godina govori isključivo istarskim mletačkim žargonom, dok samo ljudi iznad te dobi čuvaju i znadu »latinski« dijalekat, ali i oni s mlađima govore mletački).

Popis svih pravoslavnih obitelji sa svim njihovim članovima od najstarijih do najmlađih sastavio sam prema »Iskazu« Mjesnoga narodnoga odbora u Peroju, na kojega osnovi primaju potrošačke karte. To su najtočniji podaci, jer parohijski ured tih podataka više nema. Prema tome iskazu žive u Peroju 244 stanovnika, koji su pravoslavne vjere i koji među sobom govore još dandanas svojim crnogorskim govorom baštinjenim od došljaka iz 1657. god. iz Crmničke nahije.

Osim tih starih perojskih stanovnika ima među njima nekoliko hrvatskih (»slovinskih«) obitelji, katoličkih, iz doba prije drugoga svjetskoga rata. Potječu iz zaleđa perojske i »latinske« oaze južnozapadne Istre. Pored tih nekoliko hrvatskih doseljenih obitelji doselilo se *poslije* drugoga svjetskoga rata oko desetak hrvatskih (»slovinskih«) obitelji iz istoga zaleđa u Peroj, te govore *među sobom* svojim ikavskoštokavsko-čakavskim prelaznim govorom dalmatinskoga kopna, ali se u saobraćaju s Perojcima polako privikavaju njihovu govoru, odnosno sile se i trse da se prilagode većini. Jednih i drugih došljaka Hrvata (»Slovinaca«) ima sada u Peroju prema pomenutom »Iskazu« Mjesnoga narodnoga odbora oko 120, dakle $\frac{1}{3}$ sveukupnoga žiteljstva u Peroju. Između pravoslavnih i katoličkih žitelja u Peroju vlada divna harmonija i ljubav, te ne dolazi nikad do kakvih svađa zbog razlike u vjeri. Jedni

i drugi su golemim dijelom poljodjelci i vinogradari, a manji dio odlazi na rad u Pulu, Fažanu, na Brione i drugamo. Ribara među Perojcima nema, makar se dobar dio njihove katastralne općine proteže uz vrlo razvedenu morsku obalu, a njihovo je more bogato ribom. Čitav Peroj nema nego 2 obična čamca bez jedara, a ribu im donose na prodaju susjedni Fažanci, koji su par excellence ribari i uz »latinske« Rovinjee najodličniji u svoj Istri. Nažalost su se i Fažanci i Rovinjeci pod utjecajem talijanske propagande od najveće česti iselili u Italiju na osnovi opcije.

U Peroju sam proboravio vrijeme od 16.–31. kolovoza i od 1.–14. rujna, dakle u svemu 30 dana. Ispočetka sam se bacio na skupljanje tekstova, pošto sam pronašao najbolje »pouzdanike«, najviše među najstarijom generacijom, a neke među najmlađom, koja još nije izlazila iz sela te nije imala mogućnosti da svoj perojski govor natruni stranim utjecajima. Među najstarijom generacijom valja da na prvom mjestu istaknem 84-godišnju Katu Popović, stariću fenomenalnog pamćenja, živahnu i ponosnu na perojsku starinu, osjećajnu toliko, da još sada, kako mi pričaju njezini ukućani (snaha i unuke) preko dana sama sebi pjeva i priča, makar je nitko ne sluša. Pričanje je njoj analfabetkinji duševna potreba, a kadgod prati svoje pjesme i drhtavim pjevanjem.

Od nje potječu ovi tekstovi:

1. Zâšto sën pöšla za onöga räta iz Përoje?
2. Đë sën bila za onöga räta (= u doba prvoga svjetskoga rata)?
3. Köga jâ° iman od svöjštine?
4. Jâzbëc i snâ°ha.
5. Kâko činimo sîr?
6. Kâko smo ñëkëda činili üle?
7. Žñëtvu žñëla lîjêpa devôjka ...
8. Đevôjka se u Drenôvcu kûpa ...
9. Urâ°sla je nerâ°ndica ...
10. Pjësma od stâ°re uzâ°nce
11. O môj mî°/a, đë si sînoç bî°/a?
12. Carîca se s cãrom pomiñäla ...
13. Lûbi me Tôde, Tödice ...
14. Štö je bî°/a tâ°i romitûn u nöçi?
15. Kölo ...
16. Žäba i räk
17. O vukogläku
18. Đürdevdâ°n.

e - označuje nenaglašeno široko otvoreno e za refleks negdašnjega poluglasa.

âe - označuje privremeno dugo vrlo široko e za refleks negdašnjega poluglasa (Rešetarovo ae).

äe - označuje privremeno kratko vrlo široko e za refleks negdašnjega poluglasa (Rešetarovo ae).

âo - označuje privremeno dugo mutno a silazne intonacije.

č - označuje privremeno perojsko č, koje se jednako čuje u izgovoru riječi čëlo i nöç, möç, jer vršak jezika ne pritište na alveole, nego je okrenut prema dolje.

Od 92-godišnje starice *Justine Ľubötina* potječe tekst: »O uröcima«.

Od 75-godišnjeg starca *Lázara Bräjiča* pok. Bôža potječe tekst: »Trgä°dba grözda u Përoju«.

Od *Pöpoviča Andrije*, br. 29, 73 god., i *Popoviča Sâ°va*, 73 god., br. 74, u prisutnosti: *Lázara Bräjiča*, 75 god., *Đûra Dräkoviča*, 83 g., *Jöva Ľubötine*, 84 god. i *Andrije Popoviča*, 49 god., potječe tekst:

Käko su se u stâ°ro vriëeme ženili u Përoju. Od *Ľübice Vûçeriç* potječe tekst:

1. Preporüze hödile ...
2. Dvije üre – stö gödinëh.

Od *Ä°nde Dräkoviç r. Ľubötina*, g. 50, potječe tekst. Büli röge, bëlavëç ...

Od 15-godišnje *Kä°te Dräkoviç* potječu tekstovi:

1. Dvoje ðecâ°h
2. Žëna i müž.

Na osnovi tekstova, što sam ih, uz ostalu građu, u dovoljnom broju prikupio, stao sam izgrađivati:

vokalizam, konsonantizam, oblike, akcentat i sintaksu samoga perojškoga govora, koji je po svome karakteru odraz crnogorskoga govora Crmničke nahije. *Vrlo je zanimljivo poređivati taj današnji perojški govor iz Crmničke nahije, kako se saçuvao još poslije 300 godina u Istri, sa crmniçkim govorom, kako ga je iz çitavog niza sela prikazao dr. Branko Miletiç u IX. knjizi Srpskog dijalektološkog zbornika godine 1940. u Srpskoj akademiji nauka u Beogradu, premda se njegov naçin obradbe tamošnjih govora né poklapa s mojim naçinom prikazivanja perojškoga govora.*

Ovdje çu samo letimiçno navesti neke osobine iz perojškoga govora, koje osvjetljuju znaçaj toga crnogorskoga govora.

Iz vokalizma:

1. Svako dugo a muti se u â°:

mâ°li, Kä°ta, Mâ°ra, glâ°va, brâ°da, râ°sta, srâ°pci (vrâpci), gospo-
dâ°r, febrâ°r i t. d.

2. Refleks za Ğ je:

- a) u *kratkim* slogovima je: lëto, vjëra, mjësec, bešëda, koļëno, ðëca (od djëca), rjëpa (!) sa çuvanjem *j* iza *r* u kratkome slogu;
- b) u *dugim* slogovima ië, bez *obzira*, da li zamjenjuje Ğ u ekavskim primjerima sëno, snëga, grëha ili zvézda, réka, sréda. Prema tome çuje se: rïëka, žlïëzda, sïëno, snïëg, lïëpi, srïëda, slïëp, zvïëzda i t. d.

Kao izuzetke od dosljedne jekavštine, odnosno ijekavštine mogao sam kod *najstarije* kao i kod *srednje* i *najmlađe* generacije zabilježiti ove *ikavske* primjere: *tîme* (za tjëme, eventualno za crnogorsko çëme ili suponirano perojško çeme), *lišñak* (za lëšñak), *živire* (za zvjëre). Ovdje ne çu da se upuštam ni u kakva nagaðanja za odgonetavanje tih ikavskih izuzetaka.

3. Refleksi za negdašnje poluvokale ђ i њ. Gotovo kao dosljedni i jedini zamjenik za oba starocrkvenoslavenska poluglasa ђ i њ dolazi u *naглаšenim* dugim i kratkim slogovima vrlo široko a^e, koje ovdje bilježim znakovima â^e i ä^e, a u nenaglašenim slogovima znakom ę, koje nije tako izrazito široko. Primjeri: pã^ekeļ (pakao), opã^eneķ, opã^enka, pã^es, gen. sg. pã^esa, nom. pl. pã^esi, gen. pl. pã^eseh, šeptã^et(i), tã^ema, tã^eneķ, otã^ec, dã^en, ocã^et, vã^ezda, nã^ečve (načve), zděhnüt(i), mẽknüt, vosã^ek, kã^ebęļ, (kabao), kã^ed (kad), sã^ed (sad), lã^ež (lãž), dõbęr, krã^eteķ, vã^es (vãs), lonã^ec, kolã^ec, ždrįebã^ec, mã^egla, kotã^e (kotao), dįę (dįgao), klęķę (klekao), lã^ek (lak), lã^eka, lã^eko, glã^edęn, bõšęķ (bosco, šuma), mõnęt (monte, gomila), võļęt (volta, svod) i t. d. Taj se refleksi za negdašnje poluglase javlja naravno i u gen. pl., gdje u našem književnom jeziku stoji – ā kod raznih deklinacija, imenica muškoga, ženskoga i srednjega roda, kako sam to već istakao u svojoj radnji »Razmještaj južnoslavenskih dijalekata na poluotoku Istri« u IX. knjizi Dijalektološkoga zbornika iz g. 1940. Srpske akademije nauka u Beogradu. Poslije sadašnjega boravka u Peroju moje je uvjerenje o *direktnom refleksu* a^e = ę za negdašnji ђ i њ u gen. pl. imenica muškoga, ženskoga i srednjega roda još čvrstije i jače. Više o tom u detaljnijoj izradbi monografije o perojskom govoru.

Kod proučavanja tih refleksa za negdašnje ђ i њ naišao sam na *vrlo rijetke* izuzetke, gdje se umjesto a^e = ę pojavljuje naš redoviti književni refleks a i u Peroju. Tako se na pr. čuje *dãska* i *stãza* pored *dãska* i *stãza*.

Iz konsonantizma:

Na negdašnju crnogorsku domaju podsjećaju nas primjeri kao *šutra* za *sjutra*, *šedět(i)* za *sjđiti* ili *sjedjeti*, *šeč(i)* za *sjeći*; tako isto *devõjka* za *djevõjka*, *neděļa* za *nedjeļa*, *deca* za *djeca* i t. d.

Kod nekih lica mogli su se zamijetiti ostaci *guturalnoga* izgovaranja suglasnika ħ, kako takav izgovor bilježi i dr. Branko Miletić u prije pomenutoj svojoj radnji.

Ponovo i ovdje ističem, da se ħ na kraju riječi ne pretvara ni u jasni o ni u a, nego ostaje nekako reduciran guturalni glas bliži glasu o nego a, kako sam ga zamijetio već pred 34 godine u štajerskoj Radgoni kod pomenuta dva Perojca vojnika u doba prvoga svjetskoga rata.

Iz oblika:

Najviše udara u oči izjednačenje i dosljedna upotreba nastavaka na *-ima*, *-ama* u nominalnoj i pronominalnoj deklinaciji u dativu i instrumentalu množine, čega nema u takvoj mjeri ni kod kojega drugoga ni starinačkoga hrvatskoga govora ni kod govora naših hrvatskih uskoka sa dalmatinskoga kopna doseljenih u Istru počevši od druge polovice 15. do kraja 16. vijeka:

visõkima kũčama, nĩskima trpězama, ļũtima pã^esima, dõbrima ženãma, dũgima sělima, krã^etkima kũġgama (= pismima), moįima mãterama, tvoįima ščërima pored ščerãma.

Iz crnogorskoga zavičaja potječu pronominalni oblici »ni« (nama) i »vi« (vama).

Vokativ je vrlo okrnjen. Upotrebljavaju se vokativi najobičnijih oblika porodičnih imenica uz 5. p. riječi Bog. Dakle: Bõže, brãte, sîne, strĩće, sèstro, žèno i t. d.

Infinitiv dolazi u dugom i još češće kratkom obliku; dakle: pĩti i pīt, ěsti (jesti) i ěst, znãti i znãt i t. d. Infinitiv se mnogo upotrebljava, te tako zvano »dãkanje« nije poznato.

Nestao je – u staroj domaji tako često upotrebljavani – aorist i imperfekt. Sačuvani su tek u perojskim narodnim pjesmama.

Nema glagolskih inf. oblika ponĕsti, donĕsti, unĕsti, zanĕsti i t. d. nego põnet(i), dõnet(i), ũneti, zãneti i t. d.

Iz glagolske konjugacije neka se ovdje navedu samo neki glagolski primjeri raznih vremena:

užĕći – užĕžĕn, dovĕsti – dovedĕn, prõždrijet(i) – prožderĕn, šesti – šeden, srĕsti – sretĕn – sretũ, brãti – berĕn, prãti, perĕn, pognãt(i) – poženĕn, ěst(i) – ĩju, snĩĕti – snesĕn, šĕći – šĩĕĕen, svirjĕti, gorjĕt(i), gãnut – gãnen, zboriti – zbõrin (govorin) deždĕt – deždĩ, šedĕt – šedĩn i t. d.

Crnogorski su oblici u pronominalnoj deklinaciji ovi: tĩzi, ovĩzi, onĩzi, tĩjeh, ovĩjeh, onĩjeh, mõiien – tvõjien, svĩĕn, nãšĩjema, vãšĩjema, nõizi; dat. pres. pron. I. lica mene (ne menĩ!), tako isto tebe (ne tebĩ!), sebe (ne sebi!), sãmnon (sa mnom).

Iz sintakse:

Pod talijanskim se utjecajem razvio ovaj poređaj riječi u negativnim rečenicama:

Jõvo ne se znã^o kupãt(i) (Jõvo se ne zna kupati). Mã^ora ne se može ěšlãt(i). To premetanje negacije »ne« ispred naročito enklitičkih oblika zamjenica proteže se na svu hrvatsku Puljštinu i Poreštinu. Usto valja pomenuti, da se jedino u Peroju izgubio smisao za razlikovanje između padeža *smjera* i *padeža* mirovanja, to jest između akuzativa i lokativa. Govori se dakle: »Jã^o idĕn u Triješće (Trst)« i »jã^o sen bĩ^o/_a ũ Triješće«. Zbog toga se čini, kao da se lokativ posvema izgubio. To je pojava još iz staroga zavičaja, jer se valjda već odavna pokazivala uzduž južnih obala Jadrana, kad znamo, da je i sada ne opažamo samo u Peroju nego i u južnoj Dalmaciji, naročito u Boci i u Crnoj Gori.

Iz perojskoga naglašivanja:

O perojskom naglasu možemo kazati, da je svuda sačuvao staro mjesto naglasa osim u *kratkim otvorenim* slogovima. Govor poznaje samo dva naglasa, i to silazni za književni ^ˆ i [˙] i brzi za književni [˘] i [˚]. *Kvantitete* ispred naglašanih i iza naglašanih slogova *nema*.

Idiotikon:

Perojski idiotikon ispao je vrlo opširan. U njemu ěe biti oko tisuću karakterističnih riječi, od kojih su neke bile dosada uopće nepoznate. Ima i tragova starih dalmatskih i davnih cincarskih (arumuńskih)

tragova, jer su se maćedonski pastiri (vlasi) selili počevši sa Pinda preko Crne Gore i Dinare kroz vjekove na tromeđu Dalmacije, Bosne i Hrvatske.

Toponomastika:

Kraj monografije o perojskom govoru nalazila bi se toponomastika samoga sela Peroja i sve njegove katastralne općine. Za toponomastiku bio mi je pri ruci moj negdašnji znanac iz prvoga svjetskoga rata Perojac Mitar Vučetić, kojega nazivaju u Peroju prišvarkom »Đermänik«. Gotovo svaki toponim bit će protumačen domaćim perojskim dijalektom.